

RACÓ DE LA MEMÒRIA

LA GESTIÓ FORESTAL DELS PORTS DE BESEIT AL SEGLE XVII. EXPLOTACIÓ I CONFLICTES ENTRE LA SÉNIA I TORTOSA.

Toni Forcadell Vericat

1. Preàmbul

Aquest article és fruit del treball de documentació portat a terme pel Centre d'Estudis Seniençs, concretament per Victòria Almuni, Jordi Arasa, Ivon Michavila, Mar Villalbí i Lluís Miró, gràcies a una beca d'investigació atorgada per la *Fundació els Ports i el Maestrat* l'any 1995. El treball consistia en la recerca de l'aprofitament dels recursos naturals als Ports; la part d'investigació documental es va dividir per períodes històrics i jo vaig ser el responsable de la recerca i l'estudi de la documentació corresponent al segle XVII, encara que en la recerca vàrem participar tot l'equip en conjunt. Fruit d'aquest treball va ser la preparació d'unes Jornades d'Explotació als Ports a la Sénia, una exposició i, finalment, un tríptic informatiu. Aquestes activitats van ser organitzades pel Centre d'Estudis Seniençs i el Centre Excursionista Refalgarí. Però, per diferents motius, no es van poder publicar alguns dels resultats de les Jornades i del treball de recerca, al qual pertany aquest escrit.

Des de l'elaboració del treball han passat alguns anys, i s'han publicat noves recerques amb més dades¹ i ampliant les línies d'investigació dels recursos forestals als Ports². També s'han aportat nous treballs sobre la gestió dels diferents poders que controlaven aquesta zona boscosa. Les noves fonts motiven una revisió d'aquest article, que no podem elaborar per manca de temps. És per aquest motiu que hem cregut convenient deixar el treball tal com es va elaborar el 1996, i n'hem actualitzat tan sols l'edició i alguns punts dels apartats inicials.

"Al parlar dels Ports, dins del segle XVII, s'ha de fer referència a les grans propietats que pertanyien per establiments i donacions al gran Terme General de Tortosa, per la qual cosa el major propietari i beneficiari de qualsevol aprofitament dels Ports era la paeria de la ciutat de Tortosa."

2. Fonts documentals i bibliogràfiques

La major part de les fonts consultades corresponen al caixó *Ports* de l'AHCTE -Arxiu Històric de les

1 Cal destacar el monogràfic dedicat als Ports per Recerca núm. 5 (2001) amb els treballs de Josep Bosch, Albert Curto, Joan Hilari Muñoz i Xavier Miranda. Aquest últim autor també va publicar l'any 2000 un treball sobre conflictes territorials a la mateixa revista i J. H. Muñoz un sobre l'explotació forestal al segle XVI a la publicació *Lo Senienc* núm.3 (2006).

2 Cal esmentar el treball de recerca sobre les fargues al riu Sénia portat a terme per Jordi Arasa Centelles, Víctor Fuses Navarra, Eva García Lleixà i Manel Serra Heredia, *Lo Senienc* núm.5 (2008).

“Un exemple d’aquestes lluites és el que es portarà a terme durant la primer meitat d’aquest segle quan el Capità General per mandat del Rei efectua una batuda de bosquerols que treien fusta il·legalment i cobra les penes estipulades. El Capità General esgrimeix que la fusta dels Ports pertany al Rei ja que els instruments bel·licosos (fusta per la construcció de galeres) són de la seva competència.”

Terres de l'Ebre, antic Arxiu Municipal de Tortosa, AMT. En aquest caixó es reuneixen des de la dècada dels 80 un total de 66 documents classificats per l'anterior director de l'arxiu, Jesús Masip. Segons A. Curto³, bàsicament es tracta de processos dels segles XVI i XVII iniciats pel municipi de Tortosa contra particulars. Altres sèries documentals consultades ha estat *Provisions, Establiments i Claveria*. També s'han consultat els referents als pobles d'Ulldecona, Benifassà, Paüls, Beseit i Morella.

Pel que fa a les font bibliogràfiques es van examinar els dos llibres manuscrits de Chavalera i Gispert de 1805 i 1820, respectivament. Com a principal font bibliogràfica sobre el poder de la ciutat de Tortosa cal fer esment del treball de Pere Audí sobre la Tortosa del s. XVII, ja que sense aquest treball no hagués estat possible conèixer i entendre la major part de les institucions de poder d'aquesta universitat i part de la gestió dels Ports, per la qual cosa el cito continuadament en els apartats que fan referència als Establiments i Mecanismes de control, ja que la major part de la informació anotada s'ha extret del seu treball.

3. Propietat

Al parlar dels Ports, dins del segle XVII, s'ha de fer referència a les gran propietats que pertanyien per establiments i donacions al gran Terme General de Tortosa⁴, per la qual cosa el major propietari i beneficiari de qualsevol aprofitament dels Ports era la paeria de la ciutat de Tortosa, és a dir l'oligarquia que dominava els òrgans de govern de la ciutat: el Consell General i el Consell de la Vint-i-quatrena⁵. El segon gran propietari era el Rei, mitjançant el seu delegat a Catalunya, el Capità General, i el seu delegat a la vegueria, el Veguer, que tenien poders sobre els boscos reials del Port -desconeixem els seus límits i les seves

competències en aquest segle-. El tercer gran propietari era el Monestir de Benifassà i el seu Abat com a senyor feudal de l'anomenada Tinença de Benifassà. Tota la documentació generada durant aquest segle en relació amb l'aprofitament de la fusta correspon a plets, requestes, arrendaments i llicències efectuades per aquests grans propietaris. En l'últim lloc es troben els petits propietaris que en arrendaments censals o emfitèutics hereten dels seus avantpassats -mitjançant donacions medievals- petites propietats als Ports⁶.

Desconeixem les funcions i competències que tindrien els paers de cada poble de la zona estudiada, com la Sènia o Mas de Barberans, així com les seves jurisdiccions civils penals. Per als establiments medievals, aquests corresponen als òrgans de govern de Tortosa. El Consell General tenia competències i jurisdiccions penals i criminals del seu Terme General⁷ per la qual cosa prenen jurament i elegien els jurats i jutges de les poblacions que el formaven. La ciutat de Tortosa respon simbòlica i pràcticament a l'ideal de ciutat-estat mediterrània⁸. Per altra part, el monestir elegia els jurats de la seva tinença per a les poblacions de Fredes, Boixar, Coratxar, Ballestar, la Pobra i Castell de Cabres.

Les característiques orogràfiques, així com la riquesa forestal dels Ports han estat al llarg del temps causa de litigis i plets pels límits de les zones forestals de cada poder esmentat, i s'han realitzat periòdicament *censals* i *capbreus* dels territoris en disputa per defensar els seus drets. Durant aquest segle sobresurten les disputes pel domini del terme de Refalgarí tant per la gran extensió del territori

3 Curto, A. (2001).

4 Els límits queden marcats des del Coll de Balaguer, de Cardó “com en aquells qui son en lo port de tres eres, e, de Monsague, e de Monsia ni en los altres boschs que son dins la propietat del terme de la dita ciutat”. AMT c. Ports, 14. (16-5-1640).

5 Audí, P (1994).

6 Un exemple són les concessions i donacions reials de la partida de la Vallcanera als hereus de la família Hiñerola; la Vallcanera era una heretat pròpia dels Castells de la Sènia “y altres la qual ells y sos predecesors han tingut y tenen per titol de donacio per los senyors de Tortosa, en... feta sots directa senyoria de la Real Majestat del Rey nostre Senyor als quals Senyors de Tortosa dita Real Magestat ha succedit a cert anno cens y altres drets infithedicals lo que...”(f.59). AMT c. Ports, 35.(31-10-1624).

7 Segons una sentència arbitral donada per Pere II el 1370, la ciutat de Tortosa tenia la jurisdicció civil i criminal de la ciutat de Tortosa i del Terme General. AMT, ?.(1-1-1621)

8 Audí, P. (1994): 26.

“Per la tala de qualsevol arbre, fora pi o roure, es requeria un permís municipal, és a dir una llicència o butlleta que concedia el Consell de la Vint-i-quatrena, encara que també ho podia fer el Consell de Quinsena. En la llicència constava, a banda de la quantitat de fusta per tallar, l’ús que se’n faria.”

que compren com per la seva gran riquesa forestal. Tenim documentats en aquest període els censals i plets territorials dels anys 1633, 1625, 1670 i 1686⁹. Per la carta de poblament de 1149 atorgada per Ramon Berenguer IV, la ciutat de Tortosa tenia en donació *“los montes y los llanos y los bosques y las maderas o leñas para todos vuestros propios usos, así para la construcción de casas como de embarcaciones”*¹⁰. I, per donació de Pere II, el 1370, aquesta universitat tenia jurisdicció civil i criminal sobre el seu Terme General. Aquest establiment i d’altres s’esgrimiran en cadascun dels plets que es formalitzaran per respondre a les competències jurisdiccionals tant del Veguer com del Capità General de Catalunya en assumptes dels aprofitaments dels Ports. Malgrat que els ciutadans tenien poders sobre l’ús de la fusta, aquest es trobava regit i controlat pels òrgans de govern, els quals concedien una llicència per a aquest ús¹¹.

Un exemple d’aquestes lluites és el que es portarà a terme durant la primer meitat d’aquest segle quan el Capità General per mandat del Rei efectua una batuda de bosquerols que treien fusta il·legalment i cobra les penes estipulades. El Capità General esgrimeix que la fusta dels Ports pertany al Rei ja que els instruments bel·licosos (fusta per la construcció de galeres) són de la seva competència. La universitat aportarà els seus establiments afirmant que és competència seva la

penalització criminal. Pel que sembla, l’entrada en joc dels estaments reials respon, més aviat, a la recaptació de diners per a les arque, molt minses durant aquest període -per les guerres europees dels Trenta Anys i la

baixada de les importacions de metalls preciosos-, ja que la quantitat estipulada pel notari del Rei sobrepassa les multes aplicades per la Universitat. El Capità General diu que és per donar un bon exemple a la zona. Cal destacar que els deutors són bosquerols de la Sénia. Desconeixem el desenllaç d’aquest afer. Però creiem que l’oligarquia que dominava i governava la ciutat no devia deixar escapar cap dret, privilegi i poder acumulat en la defensa dels seus interessos. Pel que sembla el Rei, veient que no pot reclamar els impostos, intenta almenys controlar la tala d’arbres, *“malgrat els privilegis que gaudeix la ciutat, és lícit per part de l’autoritat reial tallar i treure fusta dels Ports d’aquesta ciutat”*¹² sense pagar els impostos a la ciutat”.

4. Establiments

Els diversos establiments mencionats en aquest segle corresponen a còpies dels privilegis reials i senyorials concedits en períodes anteriors i que s’anomenen o reediten en els diferents plets mantinguts tant per causes de propietat i jurisdiccions com territorials.

Per altra banda, se’n realitzen de nous de caràcter plenament legislatiu i jurídic per mantenir i controlar els privilegis concedits en els primers establiments. Els òrgans de govern de Tortosa, el Con-

“L’encarregat de la guarda dels boscos i del compliment de les llicències i de la tala s’anomenava vedaler. Preferentment eren persones coneixedores dels Ports, això significava que no eren de la mateixa ciutat sinó dels pobles propers als Ports, com la Sénia i Mas de Barberans.”

9 Diferents censos i capbreus de Refalgarí i de la Tinença. Chalavera, J. (1805): 113.

10 Audí, P. (1994): 30.

11 En un procés de 1699, el Consell de la ciutat fa referència a la guarda dels ports, privilegi del rei Jaume II, de l’any 1319, pel qual té la facultat de nomenar vedalers o guardes i de fer establiments per a evitar els abusos fets per la concessió de Ramon Berenguer IV als ciutadans per a tallar fusta per al seu ús i venda. AMT, c. Ports, 57. (19-10-1699).

sell General i el Consell de la Vint-i-quatrena de Tortosa estableixen diversos establiments basats i reconeguts en el *jus statuendi* -dret de promulgar ordinacions respecte afers sobre els quals tenien competències-¹³. D’acord amb aquest dret van

12 AMT, c.Virrei i Audiència, 2 paper (3-1-1638).

13 Audí, P. (1994).

promulgar durant aquest segle una sèrie d'ordenances o establiments precisament per controlar la tala de fusta i els diversos aprofitaments del bosc entre altres. Els ampliarem i citarem en el capítol de mecanismes de control.

Al llarg del segle XVII tenim documentats sis establiments, els pertanyents als anys 1616, 1625, 1638, 1640 i 1690¹⁴.

5. Mecanismes de control

Com hem esmentat anteriorment, els òrgans de govern de la ciutat de Tortosa tenien plenes competències i drets sobre els afers que afectaven la seva comunitat, suplint així les deficiències de l'estat de l'època dedicat més a les tasques militars i diplomàtiques. Els més importants i rellevants privilegis eren els referents al bastiment de la ciutat, a la defensa dels seus interessos i al control i regularització dels seus recursos naturals¹⁵.

Referent al control dels recursos naturals, el municipi s'assegurava que la ciutat rebés els drets que li corresponien en cadascun dels aprofitaments per obtenir així el màxim profit sobre ells. D'aquesta manera, per accomplir aquesta tasca, el municipi dictava un seguit d'ordenances que s'anaven ampliant, variant i adaptant

al temps. De fet, un dels objectius finals era, si més no, la recaptació dels impostos de qualsevol producte i transacció comercial que es realitzava dins del terme. La Universitat de Tortosa, a banda de dominar jurisdiccionalment una gran extensió territorial, tenia el benefici i el control del pont de barques, és a dir, el control de l'entrada i l'accés a la ciutat i el control de qualsevol producte que circulés, amunt o avall, per l'Ebre. Aquest fet repercutirà, com veurem més endavant, en la comercialització i distribució de la fusta. Per mantenir i obtenir el màxim profit d'aquest producte, la ciutat va desenvolupar una organitzada estructura de control mitjançant una

"Cal destacar que, a banda de les penes pecuniàries, s'establien penes corporals però, a diferència d'aquelles, aquestes les rebien únicament els bosquerols i barraquers que treballaven per a altres, els que els avisaven i els delinqüents. Aquesta diferència en la sanció s'esdevenia segurament pel poder adquisitiu de l'infractor o per pertànyer a les classes més baixes de la societat d'aquest període."

gelosa reglamentació establerta en un seguit d'establiments o ordenances.

Pel que fa al segle XVII, el camí o procés de l'estructura burocràtica d'aquest mecanisme de control, segons el treball de P. Audí, s'iniciava en el Consell General¹⁶ i/o també, depenent de l'afer, en el Consell de la Vint-i-quatrena¹⁷, òrgans municipals legislatius als quals corresponia la part decisòria i assessora de la política municipal, a banda de nomenar els càrrecs de nomenament. La part executiva la portaven els procuradors¹⁸. Els diferents càrrecs i oficis de la ciutat els elegien, per nomenament o per insaculació, els membres del Consell General¹⁹. La major part dels establiments relatius a la tala d'arbres van ser elaborats i legisllats pel Consell de la Vint-i-quatrena²⁰, per la qual cosa creiem que aquest consell tenia plenes competències en aquest camp, encara que el Consell General també tenia

"[...] pel que sembla, també hi havia rivalitats entre els diferents llenyataires, i el delator podia ser un altre rossegador o bosquerol que efectuava la denúncia en defensa del seu territori forestal enfront d'altres."

16 Òrgan de govern més important del municipi de Tortosa. Estava compost per 72 consellers en representació dels diferents grups socials de la ciutat. Els seus representants, així com els càrrecs més importants de la ciutat s'elegien per insaculació. Audí, P (1994): 39.

17 Consell compost per un terç dels membres del Consell General que exercien el càrrec durant un període de quatre mesos. Transcorregut aquest temps era substituït per un altre terç. Audí, P (1994): 39.

18 Format per quatre persones dels grups més representatius de la ciutat. Entre les diferents responsabilitats i obligacions els corresponia la part executiva de les decisions que es feien en els consells. També representaven la ciutat en totes les cerimònies. S'elegien en la sessió extraordinària del Consell General per insaculació. Audí, P (1994): 37.

19 Procediment d'elecció, anomenat de sac o de sac i sort, implantat a les corporacions municipals de la Corona d'Aragó en el segle XV. Perdurà fins als decrets de Nova Planta en el segle XVIII. A la ciutat de Tortosa era dominat per l'oligarquia local. Audí, P (1994).

20 *"Cap persona pot tallar ni fer tallar sense llicència fusta de pi ni altra sense llicència dels Molts Honorables Srs. Procuradors i del Consell de Vintiquatrena"*. AMT, c. Ports, 50. (8-10-1699).

14 Respectivament: AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616); c. Ports, 7. (18-8-1625); c. Ports, 65. (23-11-1638); c. Ports, 38. (8-5-1690); c. Ports, 14. (16-5-1640).

15 Audí, P. (1994).

"En un altre cas "[...] Els de La Sénia volien justificar-se: "que la garrotera y bagues les portaven per a baixar los aperos quant haurien sembrat y les destrals per fer alguna ocellera...[?]". *Tan comú i general era el frau en la població de la Sénia que "molts veïns de la Sénia tenien albarà per fer fusta per arreglar les cases i que no se n'arreglava cap"*.

atribucions jurisdiccionals²¹. L'any 1690 apareix documentat un consell anomenat *Magch Consell de quinsena*²² amb competències per concedir llicències per la tala d'arbres als Ports. Per altra banda, desconexem la competència del veguer en aquests afers, ja que alguns establiments van ser signats per aquest o pels seus subalterns²³. Pensem que seria per donar-los un valor judicial més alt per evitar problemes de la paeria de Tortosa amb les poblacions del Terme General; també pot ser que el veguer tingués plenes competències en l'aprovació i validesa oficial de qualsevol dictamen i ordenança efectuats per la paeria²⁴.

Els mecanismes de control corresponents al segle XVII mantenen la reglamentació establerta en anteriors establiments. Únicament s'adapten o amplien en funció del moment i de les circumstàncies; hem de tenir en compte que les ordenances tenien un cert període de validesa, per la qual cosa al final de cadascun s'assignava el seu temps de vigència, alguns dels quals eren renovats. Precisament el frau serà l'origen de la major part dels establiments, comprensiblement, per

"Cal destacar la presència de rossegadors i contractistes de nacionalitat francesa amb domicili a la Sénia i que treballaven a la zona de la Vallcanera."

21 En el *Llibre de deliberacions sobre l'administració y govern dels Ports* de Tortosa constava tot el que feia referència a l'administració controlat pel Consell de la Vint-i-quatre i del Consell General. AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

22 *"Cap ciutadà de Tortosa, ni del seu terme ni ningú que tingui amprius [drets, usos...] als esmentats boscos no podran tallar sense la corresponent llicència [...] ans de totes coses tinga demanada, y obtesa llicència del Magch Consell de quinsena de dita ciutat o cobrar albara dels nots escrivans de la sala del Consell de aquella..."*. AMT, c. Ports, 38. (8-5-1690).

23 Establiments dictats per Pere Bruel, sotsveguer de la ciutat de Tortosa, sobre l'explotació de la fusta del port. AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616).

24 *"[...] Per juhi dels magnífichs magistrats my Hieroni Guerau en drets y my Pau Rosses notari ciutadans y jutges ordinaris lo any [...] corrent de les causes civils de la present ciutat de Tortosa [...] Pere Andreu Peroy sobveguer real de la dita present ciutat i Ribera de Ebro [...] Bernard Vicens Llop not sindich de dita ciutat foren adjudicats los següents establiments. Amb l'aprovació de Francesc Fortunyó, veguer, i d'altres"*. AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

mantenir el seu control. A banda de regular la tala, l'ús, la forma i la comercialització, també establia les diverses penes per als infractors.

5.1. Tala i ús

Per la tala de qualsevol arbre, fora pi o roure, es

requeria un permís municipal, és a dir una llicència o butlleta que concedia el Consell de la Vint-i-quatre, encara que també ho podia fer el Consell de Quinsena. En la llicència constava, a banda de la quantitat de fusta per tallar, l'ús que se'n faria. Pel que sembla la fusta no es podia comercialitzar en brut, sinó el producte ja acabat²⁵. També donava llicències per als subproductes o aprofitaments de la fusta, com són l'elaboració de quitrà, carbó, pega, etc. I, finalment, es reglamentava la temporada de tala²⁶.

Per altra banda també es regulava l'ofici de barraquers i bosquerols²⁷. Creiem que la persona anomenada bosquerol podria correspondre a tot aquell que visqués econòmicament del bosc: quitrans, talladors, rossegadors, etc.

5.2. Forma de la fusta

No es podia serrar arbres als Ports. Sembla que la manufactura de la fusta s'havia de fer a la ciutat

i no es podia serrar en diferents mides i formes al mateix lloc de procedència. D'aquesta manera el municipi tenia un control més exhaustiu de la fusta tallada, ja que cadascun era marcat per l'escut de la ciutat²⁸. Per altra banda, si se serraven al lloc d'origen o es tallaven, també se'n regulava la forma mitjançant unes mesures preestablertes. Les formes *cairada* i *redona* no es podien fer²⁹.

25 Audi, P (1994): 31.

26 *"[...] la fusta que tallaran dels dits boschs axi a llurs propi us com per vendre deguen tallar de lluna al temps que los arbres no seran en saba ço es del primer dia d'agost tro migant lo mes de mars durant el temps que no son en saba es pugen tallar i no de mijant març tro al darrer dia de juliol sota la pena de 25 sous"*. AMT, c. Ports, 14. (16-5-1640).

27 AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

28 AMT, c. Ports, 23. (19-12-1609)

29 AMT, c. Ports, 14. (16-5-1640)

5.3. Comercialització

Per tal de controlar la tala i cobrar els drets que la ciutat tenia sobre la fusta, el municipi marcava la fusta amb l'escut d'armes de la ciutat. Segons P. Audí, sols es marcava la fusta que venia de fora per diferenciar-la de la pròpia, és a dir, del Terme General. Però sembla que, probablement per la quantitat de frau existent, també es marcava la fusta que provenia dels Ports. D'aquesta forma el municipi s'assegurava el cobrament per cada fusta marcada, incrementant així la recaptació. A mitjans del segle hi ha una ordenança que també feia marcar la fusta que passava pel pont de barques amb l'escut del lloc d'origen, indicant-nos indirectament el frau que hi havia en la comercialització de la fusta en brut, per diferenciar-la de la resta i tenir a la vegada més control³⁰.

5.4. Càrrecs

Per al manteniment i bon ús dels establiments, el municipi nomenava una sèrie de càrrecs o oficis municipals que de vegades eren arrendats en subhasta pública. L'encarregat de la guarda dels boscos i del compliment de les llicències i de la tala s'anomenava vedaler³¹. Pel que sembla existien

"En relació a aquest fet és freqüent, a la majoria dels processos judicials, el comentari per part dels testimonis o dels procuradors que el port de la Vallcanera està "del tot arruïnat de tal manera que no hi ha un pi per a poder tallar y los que han arruïnat dit port son stats los de la Cenia [...] que no hi fust que aprofite".

diversos vedalers al Terme General. Preferentment eren persones coneixedores dels Ports, això significava que no eren de la mateixa ciutat sinó dels pobles propers als Ports, com la Sénia i Mas de Barberans. Per marcar la fusta amb l'escut de la ciutat s'assignava un fuster de la mateixa ciutat³². Després s'assegurava el control de les mercaderies mitjançant el nomenament de funcionaris de control, visors, del pont de barques.

Per altra banda, el Consell General arrendava els aprofitaments i recursos naturals del seu terme. Aquest és el cas dels pous de neu, de pega i carbó, entre altres. Les persones encarregades tenien l'obligació d'abastir la ciutat quan feia falta.

5.5. Penes

Les penes dictades en els establiments per la tala fraudulenta estaven estipulades i individualitzades per a cada infracció comesa, i la seva quantitat monetària no va variar en tot el segle XVII, -veieu quadre adjunt-. Els diners recaptats eren distribuïts entre l'acusador i l'Hospital de la Santa Creu de Tortosa³³, un terç i dos terços respectivament³⁴ i els materials confiscats eren donats íntegrament a l'Hospital. Aquesta repartició tripartida podria variar d'un establiment a l'altre, però usualment, aquest

"Les comunitats de la tinença, cansades de la poca llibertat donada i del domini de l'Abat, anaven esgarrapant quan podien privilegis al monestir. Pel que es veu, els municipis van poder aconseguir tenir drets sobre les fustes dels seus termes, o almenys poder disposar de zones comunals per al seu propi ús."

30 *"[...] a ninguna persona entrar en lo terme de Tortosa ningun genero ni sort de fusta no sia marcada de la marca de la vila o llochs on sera estada tallada... Item han establert y ordenat que sempre y quant hauran de entrar en lo terme de Tortosa redons o, taules o, altra qualsevol sort y manera de fusta que no arriba a rossecs cumplit que an de entrar hajen de esser marcades ab les marques de llocs o vila del terme de la qual sera [...] redons taules y altres manera de fusta tallades y marcades tambe ab la marca de la prs ciutat al peu y mateix llocs hon seran dita fusta tallada y aquella així entrada pague al respecte per tants fusts serrats quants enjudicaren importar dita fusta la qual judicatura fara lo fuster de la ciutat de Tortosa o altra persona designada".* AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616).

31 Privilegi del rei Jaume II pel qual el govern de la ciutat té la facultat de nomenar vedalers o guardes i de fer establiments per a evitar els abusos fets per la concessió de Ramon Berenguer IV als ciutadans per a tallar fusta per al seu ús i venda. AMT, c. Ports. (29-1-1685).

32 Veure nota núm. 25.

33 Institució d'assistència social a càrrec de la ciutat. Les seves tasques eren els ajuts als inscrits com a pobres, als pares que rebien ajuts per als seus fills, infants abandonats... La part assistencial corria a càrrec de metges, apotecaris i cirurgians. L'administrava l'Hospitaler, nomenat pels síndics. Audí, P. (1994): 35-34.

34 *"[...] la qual pena de vint y sinch lliures ab los presents establiments apliquen lo un terç al acusador, e, los dos terços a les necessitats del Hospital."* AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616).

"[...] les grans tales efectuades a la zona de la Vallcanera per frau anaven destinades al Regne de València, via el port de Vinaròs, esquivant i eludint així tant el control de la universitat de Tortosa com el seu impost per duana establert en el pont de barques."

i els delinqüents. Aquesta diferència en la sanció s'esdevenia segurament pel poder adquisitiu de l'infractor o per pertànyer a les classes més baixes de la societat d'aquest període³⁵. A més a més, el delator sofria cinc anys de desterrament del Terme General³⁶. Les penes corporals eren regulades per la paeria, mentre que les monetàries ho eren pels procuradors. Per altra banda, aquests no podien fer cap revisió de les penes sense el vist-i-plau del Consell General³⁷.

5.6. Enregistrament

El municipi, per garantir de bona fe el cobrament de la recaptació i l'enregistrament de la documentació acumulada, disposava de diversos llibres de registre. En *Llibre de deliberacions sobre l'administració i govern dels Ports de Tortosa*³⁸, constava tot el que feia referència a l'administració dels boscos controlats tant pel Consell General com pel Consell de la Vint-i-quatre. Desconeixem la ubicació i/o existència actual d'aquest llibre, però possiblement hi consta

tota una recopilació dels establiments i ordenances realitzades al llarg del temps així com els diferents aprofitaments dels boscos. En un altre llibre, anomenat *Llicències i butlletes per tallar fusta*³⁹, constaven totes les llicències concedides per tallar fusta, així com el nom de les persones que tenien propietats en els boscos. Per últim, hi havia un llibre de registre que s'anomenava *de frauds*⁴⁰ on constaven les denúncies fetes pels vedalers així com diversos frauds comesos.

No hem trobat cap notícia relacionada amb els mecanismes de control per part d'altres propietaris o poders per al segle XVII.

6. Fraus

Quasi la major part de la documentació consultada pertanyent a aquest període correspon a escrits relacionats directament o indirectament amb la

tala fraudulenta d'arbres als Ports. Malgrat aquest fet, aquests documents ens han proporcionat una importantíssima informació ja que corresponen a llargs processos judicials. En primer lloc, ens informen sobre les normes que regulaven l'explotació del bosc, ja que en cadascun dels afers s'ajuntaven els establiments corresponents. En segon lloc, s'especifica l'origen i els noms d'alguns dels principals rossegadors, llenyataires i propietaris, la major part d'ells pertanyents a famílies dedicades a l'explotació del bosc procedents de la Sènia. En tercer lloc, ens han proporcionat els noms dels diferents estris utilitzats en la feina del ròsec i la tala, així com les variades formes del transport dels arbres. I, per últim, ens han informat tant de la procedència

"Hi ha, però, una extracció de fusta, ja limitada abans de tallar-la, per a una destinació en concret. Ens referim a l'elecció d'arbres per la construcció de vaixells, particularment les antenes, és a dir, el pal major o menor dels vaixells; aquests es trobaven totalment reglamentats pels establiments."

de la fusta, com del seu ús i destinació final. La totalitat dels casos corresponen a frauds comesos dins del Terme General, però no descartem la tala fora de la llei en altres partides dels Ports.

Generalment, els processos s'originen tant a partir d'una denúncia d'un particular com de la denúncia d'un vedaler, i també per una batuda organitzada pel municipi. El primer cas, la denúncia per part d'un particular, és interessant ja que es trobava regulat pels establiments⁴¹, i és la causa de la major part dels processos judicials. Els establiments legisaven i instituïen directament la figura del delator mitjançant el pagament d'una taxa reglamentada que corresponia a una tercera

35 Segons Audí, P. (1994): 19, la societat tortosina de l'Antic Règim es caracteritzava per ser una societat fortament jerarquitzada, amb poca mobilitat social d'un estament a l'altre.

36 AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

37 AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

38 AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

39 AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

40 AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

41 En l'establiment de 1616 es regula que *"un terç [es refereix a l'import de la sanció] serà per la ciutat, un altre per l'acusador,..."*. Aquest terç correspon a cadascuna de les penes aplicades per la qual cosa, i depenent de l'afer, l'import pot arribar a ser molt elevat. En el mateix establiment es legisla de quina manera s'assegurarà la part de l'acusador. AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616).

"L'elaboració de pega devia ser bastant elevada, segons la denúncia que fa el comissari reial afirmant que aquests aprofitaments fan malbé els arbres bons per a fabricar galeres."

part de l'import de la pena monetària aplicada als infractors. Aquesta taxa podia arribar a ser molt elevada, depenent de la quantitat d'arbres tallats i de les persones afectades, per la qual cosa el pagament representava una forma de guany extra per al delator. Però, pel que sembla, també hi havia rivalitats entre els diferents llenyataires, i el delator podia ser un altre rossegador o bosquerol que efectuava la denúncia en defensa del seu territori forestal enfront d'altres⁴².

El segon cas, la denúncia per part d'un vedaler, és minoritari en relació amb els altres casos. Pel que sembla, la responsabilitat del vedaler era veure i controlar els boscos i no podia realitzar la part executiva. Quan veia una tallada o homes tallant ho comunicava a la paeria; llavors els procuradors enviaven un oficial i diversos homes per agafar-los⁴³.

El tercer tipus, batuda per part d'oficials o procuradors de la paeria, sembla que era bastant corrent, i es realitzava periòdicament o també quan els vedalers comprovaven una gran tallada d'arbres.

Hem trobat a l'AMT més de quaranta casos de fraus durant aquest segle. Aquest fet és bastant indicatiu de la generalització de la tala fraudulenta als Ports i concretament a la zona de la Vallcanera i les seves rodalies com Catinell, entre altres. La major part dels fraus són comesos per part de persones originàries de la població de la Sénia. Destaca la implicació de famílies senceres dedicades plenament a aquesta feina⁴⁴. Aquest fet és indicatiu de la importància

de l'economia forestal en la vida quotidiana i en el desenvolupament d'aquesta població -veieu quadre adjunt-.

La major part dels implicats corresponen

a bosquerols que treballen per a altres persones d'una manera continuada, en el cas de comerciants o serradors, per a la comercialització⁴⁵; o per encàrrecs puntuals, en el cas d'artesans, per a la fàbrica de productes⁴⁶. En la majoria dels casos les denúncies són a causa de la tala d'arbres sense tenir la corresponent llicència o butlleta. En els casos que són agafats pels oficials municipals en el lloc dels fets, és corrent la invenció de qualsevol estratagema o ocurrència, en algunes ocasions bastant originals⁴⁷ per no pagar l'import de les penes. En altres ocasions diuen que treballen per altres que tenen butlleta o són propietaris de la finca⁴⁸. És interessant aquesta circumstància ja que, pel que sembla, hi havia una maniobra o

Martínez (bosquerol) declara en contra de Joan Canyiguer de la Sénia, que des de fa 10 anys l'ha vist tallar fusta de tot gènere de fust a la Vallcanera, per a vendre-la i fer-ne comerç. AMT, c. Ports, 59. (29-8-1613).

46 "[...] Un dels testimonis diu que la fusta va ser venuda a un boter [...]". AMT, c. Ports, 56. (1-1-1682).

47 "Al Barranch de la Fou trobarem dos homes ab dos cavalcadures ab albarda y destrals, y dient los hont hanaven digueren hanaven allaurar, y lo senyor Sotsveguer los captura y detingue...". AMT, c. Ports, 35 (30-10-1624).

En un altre cas "[...] Els de La Sénia volien justificar-se: "que la garrotera y bagues les portaven per a baixar los aperos quant haurien sembrat y les destrals per fer alguna ocellera...?" Tan comú i general era el frau en la població de la Sénia que "molts veïns de la Sénia tenien albarà per fer fusta per arreglar les cases i que no se n'arreglava cap". AMT, c. Benifassà, 45. 10f.. (17-7-1600).

48 Es fa referència a les despeses que fan els 12 matxos requisats i a la innocència dels amos dels matxos que no han delinquit perquè anaven a "fer fahenes a llurs heretats i a la baronia de Vallcanera ab llicència del amo de aquella llogats...". AMT, c. Ports, 35. (31-10-1624).

49 En el procés contra Jaume Mitjavila i altres de la Sénia, aquests diuen que són homes llogats per Martí Salvador de la Sénia i que talla arbres a la Vallcanera. Relacionen Martí Salvador amb Joan Castells (havien llogat els esmentats homes). Es fa referència a la baronia de Vallcanera i Catinell i als drets dels seus propietaris (donació feta segons els costums de Tortosa). També es fa referència a la Reial Audiència de Catalunya (potser alguna causa o judici) el 1609, i "als drets immemorials que tenien els amos de la Vallcanera a tallar fusta en la dita propietat." (f. 59-60). La Vallcanera era una heretat pròpia dels Castells de la Sénia "y altres la qual ells y sos predecesors han tingut y tenen per titol de donacio per los senyors de Tortosa, en... feta sots directa senyoria de la Real Majestat del Rey nostre Senyor als quals Senyors de Tortosa dita Real Magestat ha succedit a cert anno cens y altres drets infithedicals lo que..." (f.59). AMT, c. Ports, núm. 35. (31-10-1624).

42 Nicolau Renom, francès i serrador, confirma que Canyiguer treu fusta de la Vallcanera des de fa 4 o 5 anys per a fer comerços i mercaderies. També diu que la Vallcanera està arruïnada "que no hi ha fust que aprofite" i els culpables són los de la Sénia. AMT, c. Ports, 59. (29-8-1613).

43 Els procuradors han enviat una persona als Ports i aquesta ha trobat una destrat, una serra i "40 rolls de fusta fets. Els procuradors ordenen que un oficial amb uns quants homes vagi a Vallcanera i Catinell i detinga a aquells que trobe fent llenya". AMT, c. Benifaça, 35. (1-1-1607).

44 Procés contra Joan Cabanes i Jaume Martí i altres de la Sénia on també trobem els fills dels mencionats. Són capturats i tancats a la presó. També es demana l'excrceració dels menors fills dels acusats, Josep Cabanes (15 anys), Jaume Martí (14) i Narcís Cabanes (12) sota jurament de presentar-se. AMT, c. Ports, 50. (8-10-1699).

45 En un procés de frau, un testimoni anomenat Andreu

“La utilització de la neu es generalitza des del segle xv, i és emprada per a la conservació d'aliments, aplicacions medicinals, confecció d'oli de neu, elaboració de refrescs...”

confabulació entre les grans famílies propietàries de terrenys en els Ports contra els interessos i poders municipals de Tortosa. Per una banda, el pagament dels impostos i la limitació del número d'arbres per la tala coaccionava l'expansió econòmica d'aquests propietaris. I, per altra banda, la cooperació i ajut als bosquerols semblava una manera de lluitar contra el poder de la paeria i així defensar els seus drets enfront d'aquesta⁴⁹.

De fet, en un establiment del 8 d'agost de 1690 s'estipula una ordenança -desconeixem si existia anteriorment- probablement per contrarestar i a la vegada tallar l'augment d'infractors que arrossegaven en finques particulars i també per tenir un control i poder sobre les finques particulars amb privilegis reials o d'altres per tallar fusta. Creiem que aquesta és bastant significativa, per la qual cosa l'afegim seguidament:

Jaume Botarell sotsveguer de Tortosa i Ribera d'Ebre publica els esmentats establiments: [...] Cap ciutadà de Tortosa, ni del seu terme ni ningú que tingui empriu [drets, usos,...] als esmentats boscos no podran tallar sense la corresponent llicència. [...] ans de totes coses tinga demanada, y obtesa llicència del Magch Consell de quinsena de dita ciutat o cobrar albarà dels nots escrivans de la sala del Consell de aquella ó de altre de aquells del no y cort de la fusta que talar voldra lo qual albara y llicència nos puga ni dega produhir per lo dit Magch Consell de quinsena ni per los scrivans o los altres dells expedir sens que primer lo que dita fusta voldra jure y poder de dits escrivans que la dita fusta vol, y si menester pera son propi us obres de llurs casses e heretats cups botes, llenyes, barques és altres obres y obs. I així mateix lo bosquerol o barraquer qui ha de tallar dita fusta jure que aquella tallara de bona lluna, y en dia clar, y que no la tallara ni fara tallar ni permetra se talle contra la forma mente, y tenor dels pns establimentns y

50 Josep Martínez, vedaler, acompanyat de Joan Foix va trobar dos serradors a la partida de Vallcanera, a l'Avellanar i quan els van veure van fugir deixant la serra, la destal i la fusta “sis càrregues de quadrons [...] trobaren a Joan Galià de la Sénia i a Miquel Hieroni de Tortosa i els van preguntar qui eren los serradors que havien fugit, dient que eren Miquel Feres i un tal “Heroni” i que serraven per a Domingo Banyeres de la Sénia”. AMT, c. Ports, 36.(6-3-1629).

fets dits juraments, y provehit per lo dit Consell de quinsena los dits escrivans aigen de registrar primer dita llicència, y juraments, y

despres expedir lo albara en la forma acostumada. Entes enpero y declarat que per quant los bosquerols no curen sino perdre tots los albarans quels venen donant y desa manera los ciutadans no son ben servits, y de aqui se segueixen grans inconvenients segons la experiencia á mostrat que per ço no lo donen al bosquerol albarans per a tallar que primer aquell no jure en poder de dits senyors Procuradors quins albarans te, y de quina, y quanta fusta, y si per lo jurament constara tenir tanta suma de fusta per a tallar y obrar que aparega con jurament als Senyors Procuradors que aquell no posa ab comoditat acollir a la nessecitat de aquell que voldra la fusta que en tal cas se dona al altre barraquer que no tindra tanta, y pora ab mes facilitat acodir a servir a qui voldra aquella fusta l qui contra la susdita forma, y sens albaran ut supra provehit, y expedit tallaran o fara tallar fusta alguna encorrega en les persones damunt en lo primer capitol contengudes ab la mateixa applicacio...” (f.9). AMT, c. Ports, núm. 38. 43f.

Per altra banda, en algunes de les batudes organitzades pel municipi de Tortosa o també durant la vigilància del vedaler eren trobats bosquerols sense llicència, aquests fugien deixant tots els estris i la fusta tallada. Llavors els oficials busquen testimonis per conèixer-los⁵⁰; aquests testimonis, si no col·laboren amb els oficials, han de pagar les penes estipulades⁵¹. És de suposar que els infractors haurien perdut tot el material i que seria confiscat pels procuradors. El frau en la tala d'arbres arribava fins i tot als càrrecs o oficials municipals encarregats de la seva vigilància. Hi ha un procés de l'any 1623 contra “Antoni Roda, vedaler del port i Josep Sanglés, bosquerol, per explotació il·legal de fusta al port”⁵². Pel que sembla el vedaler var ser subornat, segons un testimoni.

51 En un establiment es regula la pena contra els que avisen els delinqüents dels Ports. Els que avisen els “delinqüents rebran la pena de 100 assots i de 5 anys de desterro del terme general de Tortosa”. AMT, c. Ports, 7. (11-8-1625).

52 AMT, c. Ports, 53. (4-2-1623).

53 Nicolau Renom, francès, serrador confirma que Canyigueral treu fusta de la Vallcanera des de fa 4 o 5 anys per a fer “comerços i mercaderies”. AMT, c. Ports, 59. (29-8-1613).

Cal destacar la presència de rossegadors i contractistes de nacionalitat francesa amb domicili a la Sénia i que treballaven a la zona de la Vallcanera. En relació amb aquesta circumstància hi ha uns processos de frau on consten aquestes persones, tant com a testimonis⁵³, com en la figura d'inclupats⁵⁴.

Sols hem trobat un cas en el qual s'especifica que han estat tallats arbres que no portaven la marca de l'escut de la ciutat de Tortosa, aclarint que la fusta d'aquesta zona, concretament la Vallcanera, es troba marcada amb aquest escut d'armes⁵⁵.

7. Zones de tala

La determinació i assignació dels llocs o de les zones de desforestació durant aquest segle es troba lligada directament a aquests processos de frauds i desconeixem, com hem dit, la tala d'arbres oficials. Aquest fet, suposa i implica que tan sols tenim constància de la procedència d'una part del total de la fusta tallada en els boscos dels Ports. Malgrat aquesta circumstància, sembla que, pel que fa al lloc circumscrit al territori de la baronia de la Vallcanera, la tala d'arbres era força important durant aquest temps. En relació a aquest fet és freqüent, a la majoria dels processos judicials, el comentari per part dels testimonis o dels procuradors que el port de la Vallcanera està *"del tot arruïnat de tal manera que no hi ha un pi per a poder tallar y los que han arruïnat dit port son stats los de la Cenía [...] que no hi fust que aprofite"*⁵⁶. I, també per part del vedaler que es queixa que *"Galian ha tallat molta fusta dels ports [...] es molt publich que los de La Cenía y altres arroïne lo port tallant los pins y trahent la fusta fora del regne"*⁵⁷.

Pel que sembla, la tala il·legal era igual o superior a l'oficial perquè la majoria dels establiments decretats per la paeria de Tortosa relacionats amb la tala d'arbres comencen així: *"Attenent y considerant los boschs de la dita ciutat de Tortosa, y de Carles y de Alfara, y de tots los termens gnals de dita ciutat esser vinguts en gran destruccio y ruyna per lo gran tallar y cremar que se han fet y fa [...] e lo profit, reparo e millorament dels dits*

"En l'àrea que ens ocupa, el massís dels Ports, és coneguda, des de temps antics, l'explotació de diferents jaciments d'extracció de mineral."

*boschs per tal que les fustes de aquells puixquen creixer e multiplicar han stablit y ordenat que en los boschs dels ports de la Ciutat e terme de aquella en qualsevols ports així de la com della lo Riu Ebro com per lo Coll de Balaguer, Cardó y Montsià ninguna persona de qualsevol stament o condició s'agose tallar ni fer tallar pi o pins carrasques o roures o arbres...."*⁵⁸.

Per la documentació consultada, els llocs principals de tala fraudulenta eren els següents: heretat de la Vallcanera i Catinell, partida de les Falgueres, Vall de la Galera, heretat dels Castells (segurament fa referència a la Vallcanera), partida de Refalgarí, partida de Bugar, partida de Rocabruna, partida de la Caravella, termes del Boixar i Coratxar, partida de Regatxol, partida de la Cova de la Beneta i partida de les feixes de n'Amat -veieu quadre adjunt-.

8. Tall i eines

Les maneres de treure, tallar i serrar arbres, així com els estris emprats en aquestes feines es troben anotades en les causes judicials i en els establiments. Es pot resseguir el procés de la tala, del serrat i del ròssec mitjançant aquests documents. També queden anotades les mides i les formes dels arbres ja tallats i serrats.

Els noms dels arbres i de les fustes serrats apareguts en els documents són els següents:

<i>taulons</i>	<i>fusta, fust</i>
<i>quadrons</i>	<i>fusta serrada</i>
<i>rolls de fusta fets</i>	<i>jambra</i>
<i>fusta cayrada</i>	<i>post</i>
<i>fusta redona</i>	<i>coster</i>
<i>antenes</i>	<i>soques</i>
<i>arbres de vaixells</i>	<i>trals serrats</i>
<i>arbres de caranes</i>	<i>mies</i>
<i>arbres de barques</i>	<i>troncs mig partits</i>
<i>taules</i>	<i>barres</i>

54 Procés de tala il·legal contra Joan de Borossa, bosquerol de nacionalitat francesa. AMT, c. Ports, 56. (1-1-1682).

55 AMT, c. Ports, 23. (19-12-1609).

56 AMT, c. Ports, 59. (29-8-1613).

57 AMT, c. Ports, 19. (1-1-1619).

58 AMT, c. Ports, 50. (8-10-1699).

59 A l'establiment de 1616, el govern de Tortosa *"han stablit e, ordenat que nenguna persona de qualsevol estament grau o conditio gose ni pressumesca traure ni fer traure dels ports del terme general de la present ciutat a rossech ni ab machos ni carros ni amb barques [carranes?] vaixells ni altre qualsevol genero de leny ni de altra qualsevol manera qualsevol genero de fusta així serrada o per serrar grossa o chica, antenes arbres de vaixels [carranes?] o, barques, tallarla sens llicencia y bolleta."* AMT, c. Ports, 35.

Pel que fa als estris emprats en el ròssec:

<i>albardes</i>	<i>bages o bagues</i>
<i>aperos</i>	<i>esquadrejant fusta</i>
<i>arreus</i>	<i>garrotes o garroteres</i>
<i>barques</i>	<i>macho</i>
<i>carros</i>	<i>machos albardats</i>
<i>coll de besties</i>	<i>rossech</i>
<i>destrals</i>	

9. Beneficiaris

Oficialment, el gran beneficiari de l'explotació forestal dels Ports era el municipi de Tortosa. Com hem dit en l'apartat de propietat, el govern d'aquesta ciutat tenia ple poder i dret sobre els boscos del seu Terme General⁵⁹ pels privilegis reials i comtals, per la qual cosa tenien plena competència en la concessió de llicències per a la tala i en el cobrament dels impostos.

A la llarga, aquests privilegis reials sobre els boscos van anar en contra del poder estatal quan aquest últim va intentar apropiat-se d'aquestes competències. En el llarg plet amb la Capitania General, per la seva interferència en els processos criminals pel tallament d'arbres⁶⁰, el lloctinent de Catalunya s'adreça als procuradors dient que, malgrat els privilegis de què gaudeix la ciutat, és lícit per part de l'autoritat reial tallar i treure fusta dels Ports⁶¹. És de suposar que el municipi cedís part dels seus privilegis, deixant tallar fusta⁶².

Pel que fa a les propietats de la Tinença de Benifassà, desconexem els beneficis per a la comunitat religiosa. Segurament devia imposar els seus privilegis reials sobre les propietats dels boscos que pertanyien a la tinença, i concedir llicències per a la tala. Però, a partir d'aquest segle, s'inicien els primers símptomes de trencament amb el poder quasi feudal del monestir. Les comunitats de la tinença, cansades de la poca llibertat donada i del domini de l'Abat, anaven esgarrapant quan podien privilegis al monestir⁶³. Pel que es veu, els municipis van poder aconseguir tenir drets sobre les fustes dels seus termes, o almenys poder disposar de zones comunals per al seu propi ús.

Tampoc no tenim constància de l'existència de zones comunals de les poblacions properes als Ports, així com de les seves administracions. Hi ha, però, documentació inserida en els plets de frau referent a la propietat i als drets per part dels hereus de la baronia de la Vallcanera⁶⁴, per donació a la família Hinneyerola el 1238⁶⁵. En un primer document consten els noms d'Antoni Castell, Joan Castell, Jaume Castell, Noffre Castell, Joan Tornero i Pere Castell⁶⁶ i en un darrer els noms dels propietaris són Valentí Castell, Miquel Forner, Joan Bertomeu, Valentí Vidal, Ventura Vidal, Miquel Domingo Cañiguerol, Miquel Amargos, Manuel Peralada, Pere Forner i Josep Raymundo Homedes.

60 AMT

61 AMT, Virrei i Audiència, 2, paper.(3-1-1638).

62 En un procés contra Joan de Borossa s'anota que aquest tallava fusta per al Rei, destinada a les drassanes de Barcelona. AMT, c. Ports, 56. (1-1-1682).

63 L'any 1697 es realitza una "venta de la masia den Roda dins dels termes de Boixar i Coratxar a Antonio Roda, Miguel [...] i Juan Ruiz de Penyarroja. Pertanyia, l'any 1683, a Oriola Bel, viuda de Jose Bel, vecina de la Baylia de Ballestar". El monestir impedia la tala d'arbres, i la viuda va posar un plet. A la fi s'aconseguí una concòrdia entre les dos parts el 1687, i va quedar clar que les herbes i la fusta són de la masia. Gisbert, M. J.; Chalavera, J. (1808): 254.

Igualment "De estos recursos i instancias se colige lo resentidos que estaban los espiritus de nuestros vasallos por el ejercicio de la Jurisdicción Alfonsina que disfrutaba; pero el monasterio gastaba mucho en pleitos y se veia en los mayores apuros por lo que con intervención de algunos señores de estas tierras inmediatas, como de Valencia, trataron de hacer una amigable concordia [...] y los pueblos de la Puebla Ballestar, Fredes, Corachá, Bel, Castell de Cabres y Herbes". Entre els punt resolutius cal destacar "Renuncian los pueblos el recurso de las hebas, i todos los demas recursos [...], dejandoles el uso de hierbas y maderas para sus usos propios". Poder pescar al riu; renuncien al plet de Fredes, aquest era per poder moldre el seu gra en els molins que volguessin i no estar obligats a moldre als molins de la tinença [...] firmaren l'any 1703. Gisbert, M. J.; Chalavera, J. (1808): 276.

64 Referent a aquest fet hi ha una sèrie de documents: AMT, c. Ports, 23. (12-12-1609); c. Ports, 11. (11-10-1616); c. Ports, 35. (31-10-1624); c. Benifassà, 49. (6-3-1625); c. Ports, 36. (6-3-1629); c. Carrascal, 28. (11-10-1632); c. Ports, 33. (2-5-1640); c. Ports, 54. (29-7-1684); c. Benifassà, 52. (1-1-1685).

65 En un document de 1640, possiblement una carta de la família Castells a la Reial Audiència per un procés de frau, hi ha còpia de la donació de la Vallcanera a *Etephania muller de Alegre Hinnyerola* el 8-10-1238 per part dels Hospitalers. Més endavant consta que la donació va ser feta per Guillem de Montcada i els templers a una família procedent de Linyola. AMT, c. Ports, 33. (2-5-1640). En un altre hi consta el dret dels seus propietaris a tallar fusta (feta segons les Costums de Tortosa) i més endavant als drets immemorials que tenien els amos de la Vallcanera a tallar fusta en la dita propietat.(f. 59-60). La Vallcanera era una heretat pròpia dels Castells de la Sénia "y altres la qual ells y sos predecesors han tingut y tenen per titol de donacio per los senyors de Tortosa, en.... feta sots directa senyoria de la Real Majestat del Rey nostre Senyor als quals Senyors de Tortosa dita Real Magestat ha succedit a cert anno cens y altres drets infithedicals lo que..." (f.59). AMT, c. Ports, 35. (31-10-1624).

66 Segons aquest document, aquestes persones i altres de la Sénia tenien dret a tallar fusta a la Vallcanera. AMT, c. Ports, 11. (11-10-1616).

67 En un plet de frau consta que tallaven a l'heretat dels Castells. AMT, c. Ports, 36. (6-3-1629).

Com podem veure, segurament el propietari amb més terreny o poder era la família Castell, fins i tot consta com a heretat del seu nom⁶⁷. Per fer valer els seus drets sobre aquests terrenys enfront del municipi de Tortosa van fer intervenir la Reial Audiència, que va donar la raó als propietaris⁶⁸. Una altra família amb propietat a la Vallcanera i que també va fer valdre els seus drets és la de Vidal de la Sènia⁶⁹. Les lluites per l'explotació forestal entre els propietaris i la ciutat de Tortosa van continuar durant tot el segle XVII, però és interessant una requesta presentada conjuntament per tots, o per la major part dels propietaris de terrenys a la Vallcanera, demanant el seu dret sobre aquests⁷⁰. La paeria justifica les seves accions contra els propietaris en el privilegi del rei Jaume II pel qual té la facultat de nomenar vedalers o guardes i de fer establiments per a evitar els abusos fets per la concessió de Ramon Berenguer IV als ciutadans per a tallar fusta per al seu ús i venda⁷¹.

Per altra banda, sembla que una part de la fusta tallada a la zona de la Vallcanera era controlada o comprada per persones estrangeres, possiblement rossegadors francesos⁷².

10. Destinacions i usos

La major part de les fustes tallades eren controlades per la paeria de Tortosa, per la qual cosa el seu primer destí era el pont de barques de l'esmentada ciutat.

67 En el procés de frau de 1624 els van confiscar 12 matxos, que van ser tornats per decret de la Reial Audiència. AMT, c. Carrascal, 28. (11-10-1632).

69 Instància presentada per la família Vidal al·legant els seus drets a explotar els boscos de la Vallcanera. Es recolzen en la donació feta per l'Orde de Sant Joan de Jerusalem als seus antecessors. AMT, c. Benifassà, 52. (1-1-1685).

70 Requesta presentada pel procurador dels hereus de la Vallcanera als procuradors de la ciutat de Tortosa per tallades il·legals de fusta a les seves terres. S'esmenten els noms dels hereus: Valentí Castell, Miquel Forner, Joan Bertomeu, Valentí Vidal, Ventura Vidal, Miquel Domingo Cañiguer, Miquel Amargos, Manuel Peralada, Pere Forner, Josep Raymundo Homedes. Es parla d'hereus, posseïdors útils i propietaris del lloc de la Vallcanera, "*fustes, llenyes, herbes, pastures, aigües i demés drets i pertinències*". S'esmenta la facultat dels hereus per alienar i vendre en virtut de la donació de l'ordre de Sant Joan de Jerusalem de 20-12-1238 feta a Estefania, dona d'Alegret de Sanyerola i a Bertomeu i Arman, els seus fills i successors. Els procuradors de la família es basen en la donació per demanar l'excerceració i que els siga retornat el material confiscat. AMT, c. Ports, 57. (19-10-1699).

71 AMT, c. Ports, 57. (19-10-1699).

72 En un procés contra la tala fraudulenta consta que els bosquerols treballaven per a algunes persones estrangeres. AMT, c. Ports, 55. (29-1-1685).

73 Lluís Torres sol·licita en dues ocasions llicència per tallar fusta, una per a fabricar un vaixell i una altra per a fabricar dues barques, destinades probablement al comerç. Audí, P. (1994): 17.

Segons P. Audí, la fusta no era comercialitzada en brut sinó el producte que se n'obtenia. Per les llicències concedides i enregistres entre 1600-1650 en el *Llibre de Provisions* de la paeria de Tortosa, aquest autor ha pogut deduir que la demanda majoritària correspon a artesans de la ciutat, que la compraven com a matèria primera o com a combustible. Presumiblement, la major quantitat de fusta aniria destinada a les drassanes de la ciutat per a la construcció de diferents tipus de vaixells. L'altra part de les fustes eren destinades a petits comerciants i artesans: boters, mestres d'aixa, aladrsers, patrons i mariners, que la compraven per la fabricació de vaixells⁷³, bótes, obres a la casa i ús propi.

P. Audí classifica les diferents destinacions de la fusta a partir de les llicències efectuades entre els anys 1631-1632:

Obres:	5
Construcció vaixells:	7
Obrar a la botiga:	11
Ús propi:	2
Sense especificar:	16

D'altra banda, les grans tales efectuades a la zona de la Vallcanera per frau anaven destinades al *Regne de València*, via el port de Vinaròs⁷⁴, esquivant i eludint així tant el control de la universitat de Tortosa com el seu impost per duana establert en el pont de barques.

Finalment, hi ha dos escrits on consta, per una banda, que el destí d'una partida tallada amb permís reial⁷⁵ era les drassanes de Barcelona.

Majoritàriament, l'ús de la fusta tallada als Ports era destinada a la construcció de galeres, on, fins i tot, molta fusta era marcada premeditadament,

74 Joan Roca, ferrer de la Sènia, diu que va veure molts del poble tallar i portar fusta de pi serrada i en part per serrar, taulons i quadrons de la Vallcanera a la Sènia per vendre-la posteriorment al Regne de València. AMT, c. Benifassà, 45. (17-7-1600). "*El vedaler es queixa de que Galian ha talat molta fusta dels ports [...] y ha tret aquella al regne de València y ne fa mercaderia y així mateix es molt public que los de La Cenja y altres arroine lo port tallant los pins y trahent la fusta fora del regne*". AMT, c. Ports, 11. (11-10-1616). "*Declaren dos vedalers dels ports que Antoni i Jaume Castells de La Sènia tenen un establiment als llocs abans esmentats de fa quinze o setze anys i a on han tallat moltíssima fusta que han tret cap al Reine de València, via La Sènia i Vinaròs*". AMT, c. Carrascal, 28. (11-10-1632).

75 AMT, c. Ports, 56. (1-1-1682).

76 En un procés s'acusa Castell de tallar pins que podrien servir per a la construcció de galeres. La fusta d'aquesta zona (Vallcanera i Catinell) està marcada amb les armes de la ciutat. AMT, c. Ports, 23. (19-12-1609).

abans de tallar-la⁷⁶ amb l'escut de la ciutat de Tortosa per aquest fi. Les tales reials, és a dir, amb permís del rei, també eren per aquest ús. També creiem que la major part de les tales no oficials perpetrades pels bosquerols i propietaris de la Sénia tenien aquest fi.

Generalment, l'ús de la fusta consta en els establiments dictats per la ciutat de Tortosa. Aquests són "*cubes, botes, llenys, barques, o altres vaixells, e, altres qualsevols obres*"⁷⁷, per la qual cosa creiem que aquests productes eren l'ús majoritari i final de la fusta treta dels Ports. Al marge, hi ha diferents usos minoritaris. En una carta del rei Carles III es demana permís perquè deixin tallar dotze pins a l'Orde de Montesa per a fer premses per a treure oli⁷⁸ i un permís per tallar fusta per a la conservació i fàbrica del pont de barques⁷⁹. Aquests fets signifiquen que l'ús final de la fusta tallada als Ports era molt variat, a banda de l'especialitat per a la construcció de galeres. Hi ha, però, una extracció de fusta, ja limitada abans de tallar-la, per a una destinació en concret. Ens referim a l'elecció d'arbres per la construcció de vaixells, particularment les *antenes*, és a dir, el pal major o menor dels vaixells; aquests es trobaven totalment reglamentats pels establiments⁸⁰.

11. Altres aprofitaments

Els tipus d'aprofitament els podem classificar en dos grups a partir de la utilització del tipus de matèria primera emprada en l'elaboració de productes. El primer grup es troba directament relacionat amb la tala d'arbres i la fusta per a l'elaboració de subproductes: carbó, quitrà, pega, etc. En el segon grup s'inclouen els aprofitaments naturals característics de muntanya: neu o gel, mines de ferro, vidre, calç...

Tant uns com altres es troben igualment registrats i reglamentats pels diferents establiments imposats

al llarg del temps per la paeria de Tortosa⁸¹. No tan sols se'n regulava l'explotació sinó que també es controlava l'activitat humana exercida sobre ells i fins i tot s'anomenava l'ofici, és a dir la persona encarregada d'abastir la ciutat o d'elaborar el producte⁸².

11.1. Forns de pega

Els forns de pega estaven construïts a terra i eren de metre i mig de diàmetre per dos o més de fondària. El fons del forn era arrodonit per facilitar que el producte fluís cap al centre, des d'on era conduït cap a un altre recipient, igualment cavat a terra però de dimensions més petites i més ben acabat. El sistema consistia a omplir el forn amb els fragments de tea i cobrir-lo acuradament amb escorça; l'encensa es feia per la part superior i el procés d'elaboració era lent i llarg, podia durar dies. El producte final era la brea, quitrà o pega, un líquid molt viscos i de color negre que s'utilitzava per a impermeabilitzar els vaixells i era molt apreciat per tota la gent marinera.

Seguint exactament el mateix procés s'obtenia la pega. El quitrà acumulat en el segon recipient es regirava immediatament amb una vara llarga. Al cap d'una estona i després d'apagar el foc, el quitrà es dipositava en caixes on se solidificava. En el món rural, la pega s'utilitzava per a fer emplastres medicinals i per a la ramaderia i altres usos domèstics⁸³.

Durant aquest segle hi ha diversa documentació sobre aquest tipus d'aprofitament. Però no n'hi ha cap que faci referència al sistema d'elaboració dels productes. Malgrat això, podem situar alguns forns de pega a partir de la descripció d'una batuda organitzada pels procuradors de Tortosa. Un es situa al costat d'un camí localitzat al mas Font, pel que sembla dins de la partida de la Vall d'Abella o per les seves proximitats. I un altre, se situa al barranc de la Fou⁸⁴. L'elaboració de pega devia ser bastant elevada, segons la denúncia que fa el comissari reial afirmant que aquests aprofitaments

77 AMT, c. Ports, 14. (16-5-1640).

78 AMT, c. Registre Correspondència. Cartes Reials, 133. (22-6-1666).

79 "*El 1644, els procuradors atorgaren un mandat als jurats d'Aldover a fi que poguessin baixar fusta del Port per a conservació i fàbrica del pont de Barques*". Audi, P. (1994): 38.

80 En un establiment es prohibeix tallar "*qualsevol manera qualsevol genero de fusta així serrada o per serrar grossa o chica, antenes arbres de vaixels [carranes?] o, barques, tallarla sens llicencia y bolleta...*". AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616).

81 Es van portat a terme diversos processos per la tala fraudulenta de fusta per l'elaboració de tea, pega i quitrà. AMT, Paheria i veguer I-261 paper.(11-8-1631).

82 Audi, P. (1994): 30.

83 Boix, Guedi; Carreté, Josep. (1993)

84 "*[...] prengue lo camí fora lo port y seguint-lo mos puga al mas de Barberans y de allí la mateixa nit mos ne pujaven tots al port a la partida de Vall de Abella, terme de la present ciutat y allí faseret que dit sotveguer era pujar al port y capturar als talladors y serradors de fusta y a la que feia a la punta de dia anant nosaltres en lo camí prop d'un forn de pega al mas font? verem dos homes que pujant... lo port y venien dret a nosaltres [...] quant foren al barranch de la Fou hi ha un forn de pega.*" AMT, c. Ports, 35. (31-10-1624).

85 AMT, c. Ports, 20. (8-4-1628).

fan malbé els arbres bons per a fabricar galeres⁸⁵. Encara

que el text d'aquest document és confús,

sembla ser que la

ciutat de Tortosa replica dient que els ciutadans d'aquesta ciutat tenen dret de tallar-ne per a ús propi, defensant així els quitransers.

11.2. Les neveres

Pel que fa al proveïment de gel, la ciutat de Tortosa i els altres poders subhastaven per una certa quantitat de diners la funció de *povero* amb l'obligació de donar gel i d'abastir la ciutat durant tot un any. El sistema de producció es realitzava en l'anomenada nevera, pou de gel o pou de glaç construït per l'acumulació i conservació de la neu durant la temporada de l'hivern, per al seu consum durant tot l'any. Consistia en uns dipòsits fets a terra en forma de pou de secció transversal circular, d'uns tres metres o més de diàmetre i d'una fondària variable, generalment profunds.

Aquestes neveres eren de propietat municipal i eren arrendades a una persona, denominada *povero*, en pública subhasta per una quantitat anual, amb la condició de netejar-les, conservar-les i omplir-les de neu durant les nevades per tenir durant tot l'any gel suficient per a l'ús públic. El treball del *povero* consistia a omplir amb neu el pou, i posar-hi palla o vegetació, element aïllant, entre les diferents capes que s'hi dipositaven.

La utilització de la neu es generalitza des del segle xv, i és emprada per a la conservació d'aliments, aplicacions medicinals, confecció d'oli de neu, elaboració de refrescs... En relació a l'explotació de la neu per part de la ciutat de Tortosa sabem que el preu era regulat pel mostassaf, funcionari municipal que tenia al seu càrrec la vigilància i el contrast de pesos i mesures; la producció de gel per als hospitals era gratuïta. La producció de gel

"Durant aquest segle tenim notícies de l'elaboració de vidre a la zona de la Tinença de Benifassà. Aquest monestir tenia un forn de vidre que arrendava a artesans per a la fabricació de peces."

estava gravada per un impost municipal denominat Dret de la neu. Es té constància de la producció de gel des d'època medieval fins a principis del nostre segle i de la seva industrialització en fàbriques, el punt de partida del seu abandonament i desús. Tenim, però, notícia de la seva reutilització durant la postguerra. Als Ports tenim localitzades les neveres als pobles de Fredes, Boixar i la Pobla i a diferents masos com el Mas Blanc, Sant Miquel i Mas de la Portella. La majoria devien ser construïdes per manament del monestir per a la seva explotació. Creiem que el sistema d'explotació seria similar a l'utilitzat per la ciutat de Tortosa.

11.3. Les mines

En l'àrea que ens ocupa, el massís dels Ports, és coneguda, des de temps antics, l'explotació de diferents jaciments d'extracció de mineral. Però l'activitat minera a la zona presenta una situació desigual en relació al coneixement d'aquests aprofitaments naturals per part de l'home, ja que si bé tenim constància, a partir de la documentació⁸⁶, de diferents extraccions i explotacions mineres, no tenim estudis o monografies explícites d'aquest treball: tipus de mines, ús, mitjans de producció, recursos humans, períodes d'explotació... D'aquestes extraccions se'n té constància des de l'Edat Mitjana; algunes s'abandonen a partir dels segles xv i xvii. Eren propietat del Monestir de Benifassà per decret de 1562 de Felip II⁸⁷, el qual les arrendava a altres persones per a la seva explotació. Aquest és el cas, durant el segle xvi,

86 En un procés judicial consta que Joan Tarrós tenia l'arrendament de la provisió de la neu o gel amb la condició expressa que *"sempre i quant dins dels termes de la present ciutat o de Horta o Arnes o en qualsevol part d'aquelles neus o gelas tingués l'obligació de plegar i emportar-se neu o gel"*. Sembla que el tal Tarrós va negligir l'obligació d'arreglar neu. Tarrós manifesta que quan va anar al pou amb el seu germà Salvador no van trobar prou neu per a plegar per la provisió de tot l'any, ni tampoc per a un sol dia. Es queixa que el gel era poc i molt prim. AMT, c. Ports, 65. (25-2-1625). En un altre procés contra Joan Prunyonosa (mercadet de Tortosa), arrendatari de la provisió de neu, hi consta que la faciliti a la ciutat a raó de dos diners per lliura. Es fa referència a un pou situat al terme d'Arnes i que és de l'il·lustre Capítol. AMT, c. Ports, 62. (01-08-1638).

87 Oliver, A; Gusi, F. (1991) situen diferents fonts d'extracció de minerals a Fredes, Coratxar, Ballestar i Pobla de Benifassà en època ibèrica. Ubach, F. (1957) fa referència a la localització d'indústries metal·lúrgiques al Mas de Barberans (anomenada "la fabriqueta del ferro") i entre la Sénia i Ballestar uns passatges coneguts com *fargal i fabrica del ferro*, (p. 134). Per altra banda, ens assenyala l'explotació en altres temps dels jaciments de mineral de *"alambre, vitriolo i caparrosa"* al Ballestar i ferro a Fredes i altres jaciments de lignit que encara s'explotaven.

88 *"Habiendo arrendado a un fabricante de paños de Morella para extraer alumbres y vetriol de la minas de la Torreta del Ballestar, se opuso el Procurador Patrimonial de su Majestad, que reside en Morella, queriendo que el producte fuese para el Rey. Fué la causa al consejo y el Rey Don Felipe II despachó un mandato Real en que declara sea el producto de dichas minas y de cuanto haya en el territorio de Benibazá y pueblos de su Tenencia (como no sean de oro y plata) propias del Monasterio. 10 de Mayo de 1562"* t. I, fol. 179. Chalavera, J. (1830).

d'un fabricant de teixits de Morella que explotava les mines per extreure'n sulfats per tenyir els teixits. Algunes de les mines van continuar la seva explotació fins al segle XVII, com és el cas de les mines del Ballestar⁸⁸. Actualment aquestes mines es troben totalment abandonades i perdudes. La documentació fa referència a l'aprofitament dels recursos miners a diversos indrets dels Ports, com ara Fredes (ferro), el Ballestar (sofre i sulfats, en el lloc denominat "la Torreta"), Boixar (ferro) i la Sénia (ferro, en el lloc anomenat "la Tossa").

11.4. Forns de vidre

Durant aquest segle tenim notícies de l'elaboració de vidre a la zona de la Tinença de Benifassà. Aquest monestir tenia un forn de vidre que arrendava a artesans per a la fabricació de peces⁸⁹. En desconeixem la ubicació exacta però possiblement es localitzaria a la vall de la Pobla en el lloc conegut com Forn del Vidre.

11.5. La ramaderia

No hi cap notícia sobre aquest fet, encara que en els establiments s'afirma que es realitzen moltes cremades a la zona dels Ports⁹⁰, fet relacionat indirectament amb la ramaderia. És corrent la provocació de foc en zones forestals portats a

terme per pastors per a crear zones de pasturatge per als seus ramats.

12. Valoració final

Els grans propietaris de la zona boscosa eren, en primer lloc, la paeria de Tortosa i, després, el monestir de Benifassà; en tercer lloc se situaven uns propietaris que inicien la seva lluita particular per aconseguir una parcel·la de poder per extreure el màxim profit dels recursos forestals: el poder reial i els particulars. Pel que fa al gran propietari per drets de donacions medievals, el municipi de Tortosa, tenia, per garantir el cobrament de la recaptació i l'enregistrament de la documentació acumulada, diversos llibres de registre que s'han perdut: el *Llibre de deliberacions sobre l'administració i govern dels Ports de Tortosa*, on constava tot el que feia referència a l'administració dels boscos controlats tant pel Consell General com pel Consell de la Vint-i-quatrena, i les *Llicències i butlletes per tallar fusta*, on constaven totes les llicències concedides per tallar fusta, així com el nom de les persones que tenien propietats en els boscos. Per últim, hi havia un llibre de registre que s'anomenava *de frauds* on constaven les denúncies fetes pels vedalers així com diversos frauds comesos. La major part de la documentació consultada correspon a frauds i conflictes, on trobem que un bon grapat d'aquests són comesos per part de persones originàries de la població de la Sénia. Destaca la implicació de famílies senceres dedicades plenament a aquesta feina. Aquest fet és indicatiu de la importància de l'economia forestal en la vida quotidiana i en el desenvolupament d'aquesta població. Sembla ser que aquesta importància arriba fins i tot a agrupar aquests grans propietaris per fer front al poder i interessos de la paeria de Tortosa. També cal destacar la presència de rossegadors i contractistes de nacionalitat francesa amb domicili a la Sénia i que treballaven a la zona de la Vallcanera. Aquesta zona i la de Refalgarí eren unes de les més importants quant a la quantitat de tala d'arbres efectuades durant aquest segle realitzades per veïns d'aquesta població. Els propietaris amb més terreny o poder eren la família Castell i els Vidal. Les lluites per l'explotació forestal entre els propietaris i la ciutat de Tortosa van continuar durant tot el segle XVII, però és interessant una requesta presentada conjuntament per tots, o per la major part dels propietaris de terrenys a la Vallcanera, demanant el seus drets.

89 "En este año de 1664 estaban arrendadas las minas de Ballestar por 15# y las beneficiaban.". Gisbert, M. J.; Chalavera, J. (1808):179.

90 "En estos años, esto es por principios del siglo XVII prosiguió la fabrica del horno de vidrio, la dirigió el maestro Luis Pernia, vizcaino, daba arriendo todos los años al Monasterio por la leña y todo lo demas 48 # y 24 docenas de piezas de vidrio. Solo estuvo corriente uns 25 años pues el año 1630 ya no se trabajaba ni se ha trabajado mas". És interessant la proposta que fa l'autor després d'aquesta notícia, s'ha de tenir en compte que es formula a principis del segle XIX: "Ahora podian cocer muchas fabricas de vidrio y cristal en nuestro termino de Refalgarí y en vez de perjuicio a los montes como lo atribuyen falsamente, seria de utilidad para ellos porque evitarian quemar consumiendo la leña nuestra que no tiene consumo en dichos montes y se criarían mas arboles". Gisbert, M. J.; Chalavera, J. (1808): 198.

Més endavant afegeix "El horno de vidrio no coció algunos años desde que faltaron los Pernias Luis y Francisco que hicieron vidrio por espacio de 20 años i después lo arrendó el maestro Francisco Bernavet por 25 # y no tuvo mucha duración. En el día 1 de Agosto de 1635 lo arrendó al maestro Benito Mora por la 50 # y cesó luego esta empresa y fábrica."(p. 223).

91 Pere Bruel, sotsveguer de la ciutat de Tortosa dicta uns establiments sobre l'explotació de la fusta del Port. Considera que els boscos de la ciutat de Tortosa, de Carles, d'Alfara i de tot el terme general de Tortosa han sofert una gran destrucció per les grans cremades i tallades que s'han fet i es fan. Aquests tindran vigència en els boscos de la ciutat així com en els del terme. AMT, c. Ports, 35. (7-9-1616).

Les grans tales efectuades a la zona de la Vallcanera, per frau, anaven destinades al *Regne de València*, via el port de Vinaròs, esquivant i eludint així tant el control de la universitat de Tortosa com el seu impost per duana establert en el pont de barques.

Igualment, durant aquest segle, s'inicien els primers símptomes d'alliberament del poder quasi feudal del monestir. Les comunitats de la Tinença, cansades de la poca llibertat donada i del domini de l'Abat, anaven esgarrapant quan podien privilegis al monestir. Pel que es veu, els municipis van poder aconseguir tenir drets sobre les fustes dels seus termes, o almenys poder disposar de zones comunals per al seu propi ús.

Origen i procedència de les fustes. 1600-1699				
Data	Llocs	Partida / terme	Incidències	Font
17-7-1600	Vallcanera			
1-5-1607	Vallcanera Catinell		Tala Fraudulenta	AMT, c. Benifassà, 35
23-9-1607	Vallcanera			
19-12-1609	Vall de Maria Font del Teix	heretat de la Vallcanera i Catinell	Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 23
29-8-1613	Vallcanera		Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 59
11-10-1616	Catinell Vall de Santa Maria Dalt en Catinell Cap de la Vall de Santa Maria	Terme de Tortosa	Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 11
1-1-1619	Alfara Mas de Barberans Vallderoures Vallcanera Caro Refalguerí		Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 19
4-2-1623	Vallcanera El Forcallet Camí de les Fagedes Millés Vall d'en Pastor La cova dels Bous	partida de les Falgueres Vall de la Galera	Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 53
31-10-1624	Vall d'Abella Vallcanera Catinell	partida del terme de Tortosa	Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 35
3-3-1625	Vallcanera		Carta citatòria	AMT, Benifassà, 49
6-3-1629	L'Avellanar Vall de Santa Maria	partida de la Vallcanera heretat dels Castells (família)	Tala fraudulenta	AMT, Ports, 36
11-10-1632	Vall de Santa Maria Clot dels Antigalls Vallcanera		Tala fraudulenta	AMT, Carrascal, 28
23-11-1638	Solanes del Prat de Rovera	partida de Refalgarí	Tala fraudulenta	AMT, c. Benifassà, 65
24-1-1664	Montsià	partida de Bugar	Tala fraudulenta	AMT, c. Ports, 37
297-1684	Vall de Santa Maria (1) Serra de Catinell Monte Negro		Tala fraudulenta	AMT, c. Ports, 54
1-1-1685	Vallcanera		Tala fraudulenta	AMT, c. Benifassà, 52
29-1-1685	Vallcanera Refalgarí Font del Retaule	partida de Rocabrúna	Tala fraudulenta	AMT, c. Ports, 55

	Argall Tormo de Catinell Ombria del Port	partida de la Caravella		
1-1-1687	Masia d'en Roda	Termes del Boixar i Coratxar	propietat	GISBERT, M. J.; CHAVALERA, J.; 1808
8-5-1690	Moleta de Regatxol	partida de Regatxol terme de Tortosa	tallada d'arbres	AMT, c. Ports, 38
26-5-1696		partida de la Cova de la Beneta Mas de Barberans?	Tala Fraudulenta	AMT, c. Ports, 52
25-9-1697		partida de les feixes de n'Amat	Tala fraudulenta	AMT, c. Ports, 49
8-10-1699	Vallcanera Font de la Canaleta	partida del Forat d'en Franch(2)	Tala fraudulenta	AMT, c. Ports, 50
19-10-1699	Fossat d'en Franch Vessants de Refalgari		Requesta	AMT, c. Ports, 57(3)
(1) Prop de la font anomenada de Santa Maria (2) Partida separada i diferent del territori de la Vallcanera (3) Aquesta requesta es presentada en relació al procés del 8-10-1699				

Bibliografia

- ARASA, Jordi; FUSES, Víctor; GARCIA, Eva; SERRA, Manel (2008). "La farga i el ferro a la vall del riu Sénia: el cas de la Fàbrica del Ferro" dins de *Lo Senienç*, núm.5. La Sénia: Centre d'Estudis Seniençs.
- AUDÍ, Pere (1994). *Poder i societat: Tortosa, 1600-1650*. Tortosa: Dertosa.
- BOIX, Guedi; CARRETÉ, Joseph (1993). "Elaboració tradicional de la pega i del quitrà de pi al Port". *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta*. Horta.
- BOSCH, Josep (2001). "Les ocupacions prehistòriques de caçadors-recol·lectors a la Cova del vidre (Roquetes). Assentament i clima", dins de *Recerca*, núm.5. Tortosa: AHCTE.
- CHAVALERA, J. (1805). *Índice de todos los documentos que existen en el archivo del real monasterio de Nuestra Señora de Benifazá* (còpia manuscrita de José Arasa, 1934). Roquetes: Arxiu de l'Observatori de l'Ebre.
- CURTO, Albert (2001). "La gestió dels Ports durant la baixa Edat Mitjana" dins de *Recerca*, núm. 5. Tortosa: AHCTE.
- CURTO, Albert (2001). "Origen i evolució de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa (segles XVI-XVII)", dins de *Lligall: revista catalana d'Arxivística*, núm.18.
- FORCADELL, Toni; FOLGADO, Mila (1994). *Memòria tècnica del camp de treball "Pels camins dels Ports"*. Memòria inèdita. 195 p.
- GISBERT, M. J.; CHAVALERA, J. (1820). *Anales del Monasterio de Nuestra S^a de Benifazá*, còpia de l'original per José Arasa Barberá, Presbíter (còpia manuscrita de José Arasa, 1934). Roquetes: Arxiu de l'Observatori de l'Ebre.
- GUSI, F.; DIAS, A.; OLIVER, A. (1991). "Modelos de fortificación ibérica en el norte del País Valenciano" dins de *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibérica. Fortificacions (Manresa, 1990)*, p. 79-102. Manresa.
- MUÑOZ, Joan Hilari (2001). "Els arrendaments del proveïment de neu a la ciutat de Tortosa en el primer terç del segle XVII", dins de *Recerca*, núm. 5. Tortosa: AHCTE.
- MUÑOZ, Joan Hilari (2006). "L'aprofitament de la fusta dels Ports a l'època moderna: un exemple a la Vallcanera de finals del segle XVI", dins de *Lo Senienç*, núm. 3. La Sénia: Centre d'Estudis Seniençs.
- MIRANDA, Xavier (2000). "Conflictes territorials als Ports durant els segles XIII i XIV", dins de *Recerca*, núm.4. Tortosa: AHCTE.
- MIRANDA, Xavier (2000). "Desamortització i política forestal als Ports en el transcurs del s. XIX: els casos de Refalgari i la Mola de Catí", dins de *Recerca*, núm. 5. Tortosa: AHCTE.
- UBACH, F. (1957). "El monasterio de Benifazá". *La Zuda*, 18. Tortosa.